

феномен. О. Лавренко. Соціальна психологія. 2003. №1. 73-86.

13. Лихачев А.Е. Корейский лжемессия Мун. Деятельность "Церкви объединения" в России. А. Е. Лихачев. Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1996. 110 с.

14. Лубський В. І. Релігієзнавство: Підручник. В. І. Лубський, В. І. Теремко, М. В. Лубська. К.: Академвидав, 2005. 432 с.

15. Малерб М. Религии человечества. Мишель Малерб. М.; СПб.: Рудомино; Университетская книга, 1997. 600 с.

16. Митрохин Л. Н. Религии "Нового века" / Лев Николаевич Митрохин. М.: Советская Россия, 1985. 160 с.

17. Нетрадиційні релігії та містичні об'єднання України: Навчальний посібник. В. М. Петрик, С.В. Сьомін, Є.В. Ліхтенштейн та ін. За заг. ред. В.В. Остроухова. К.: РОСАВА, 2003. 336 с.

18. Петрик В. Церква саєнтологів. В. Петрик. Людина і світ. 2000. №4. С.39-44.

19. Радугин А. А. Введение в религиоведение: теория, история и современные религии: Курс лекций. Алексей Алексеевич Радугин. М.: Изд-во "Центр", 1996. 304 с.

20. Тимків Я. Особливості впливу нових релігійних рухів на європейську безпеку. Я. Тимків. Вісник Львівського Університету. Серія Міжнародні відносини. 2004. Випуск 14. С. 97-103.

21. Черній А.М. Релігієзнавство. Анатолій Михайлович Черній: Посібник. К.: Академвидав, 2003. 352 с.

22. Что такое "Церковь Рона Хаббарда"?. Человек. 1996. №2. С. 49-53.

УДК 271.2(=135.2)(477) «186/19»

*Віталій Тучинський
(м. Вінниця)*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОСЛАВНОЇ ВІРИ МОЛДОВАН ПІВДЕННОГО ПОДІЛЛЯ В ІІ ПОЛОВИНІ ХІХ-НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті розповідається про вірування молдаван, які територіально були наближені до українських земель, і які не втратили зв'язок із православ'ям.

Ключові слова: віра, Молдова, православ'я, Україна.

Молдовська національна меншина є однією із найчисельніших в Україні. За даними перепису населення 2001 р. на її території проживає 258,6 тис. осіб молдовської національності, що становить 0,4% населення нашої батьківщини [1, с. 3]. Географічна близькість проживання українського та молдавського народів, схожість історичної долі та спільна релігія, їх глибокі та

різноманітні зв'язки викликають науковий інтерес до минулого молдовської національної меншини України.

У другій половині XIX – на початку XX ст. молдовани Поділля проживали переважно в Балтському, Ольгопільському, Ямпільському, а також повітах Подільської губернії. Їх чисельність за наслідками перепису 1897 р. становила 26735 чоловік, або 0,8% населення губернії [2, с. 132]. За своїм соціальним складом молдовська національна меншина була переважно селянською, що негативно впливало на формування її національної свідомості.

Даючи характеристику релігійній вірі молдовського населення Поділля у визначений період, слід мати на увазі, що майже всі вони були православними християнами, що завжди зближувало їх з місцевим українським населенням. Так, за переписом 1897 р. серед молдован Подільської губернії 99,3% чоловіків та 98,4% жінок були православними християнами [3, с. 6].

Цікаву інформацію з приводу особливостей віри молдован дослідник може знайти у «Подільських єпархіальних відомостях» кінця XIX – початку XX ст. Зокрема, в описі с. Нестоїтна Балтського повіту, читаємо: «Жителі, в переважній більшості молдовани, завжди були православними. Молитов із них майже ніхто не знає ні молдовською, ні російською мовою. Моралі похвальної, і в багатьох відношеннях гідної наслідування, принаймні між ними значно рідше відбуваються злочини проти моралі ніж в українців. Немає у них і безсоромних пісень» [4, с. 323–324].

Ось яку характеристику православної віри молдован дано в описі с. Вербка-Волоська Ольгопільського повіту в 1901 р.: «Прихожани дуже релігійні, уважні до храму. Ходять на богомілья всі, особливо жінки, які постійно відвідують навіть Бессарабські монастирі, щоб послухати богослужіння молдовською мовою» [5, арк. 41–42].

Автором знайдено багато цікавих свідчень про особливості рис характеру, що були типовими для молдовського населення Поділля. Зокрема, у дослідженні офіцера генерального штабу Російської армії А. Шміда, що датується 1863 р., читаємо: «Склад молдованина в багатьох рисах нагадує тип

українця. Він такий же високий на зріст, сильний, так само здатний до важкої праці. Риси обличчя його досить красиві й мають характер південного типу. Багатовікове іноземне гноблення відобразилось на характері молдованина. Він мало цікавиться суспільними інтересами. Сам розум його ніби занурений у дрімоту, хоча його розумових здібностей не можна заперечувати: гострота його розуму важка, замислувата, розум не прямий, не сильний, а хитрий та скритний. Краща риса характеру молдован – любов до людей, готовність допомагати своїм бідним одноплемінникам і не допускати, щоб хто-небудь з них був дуже бідним, тому серед них і немає жебраків» [6, с. 507–508].

Характерною особливістю віри молдован була велика кількість дохристиянських культів і традицій, що зберігалися поряд із православним християнством. Через таку обставину, як стверджував відомий дослідник В. Семенов-Тянь-Шанський, українці називали молдован «віруючими тринадцятої віри». Він наводив багато прикладів існування язичницьких пережитків серед молдован. Всілякі нещастя, бурі, загибель людей та худоби вони приписували діям злих русалок, єдиним спасінням від цього вважали часник і полин, захований за пояс або під подушку. Молдованин, перш ніж випити будь-який напій, дує на нього, щоб відігнати злих духів. Дохристиянські традиції активно використовувалися і під час будівництва будинку, коли під фундамент клали овечі голови, горшки із «заговореною» водою. Особливою пошаною у молдован користувалися знахарі, що часто мали вирішальний вплив на мешканців навколишніх сіл [7, с. 204].

Одним із пережитків культу Юпітера було святкування молдованами Балтського, Ольгопільського та Ямпільського повітів Подільської губернії восьми четвергів після Пасхи, і переконати їх відмовитися від цього, як стверджував православний священник на сторінках «Подільських єпархіальних відомостей», найближчим часом неможливо [8, с. 461–470].

Пережитки дохристиянських культів проявлялися і в похоронних обрядах. Так, у молдовських селах Подільської губернії на початку ХХ ст. в будь-яку пору року небіжчиків везли на кладовище на санях, причому ритуал

народного похорону вимагав використання саней запряжених волами. В с. Бабчинці Ямпільського повіту на роги волам одягали калачі. На похоронах молдовани готували «пом» – прибране дерево, яке несли попереду поминальної процесії. Його прибирання було різним по кількості предметів і залежало від добробуту сім'ї [9, с. 12–13].

Цікаву характеристику молдовському народу та особливостям його віри дано в огляді Одеського військового округу за 1881 р. Там знаходимо: «Молдовани за характером тихі і спокійні, вони простодушні, чесні та скромні. Молдовани з апатією ставляться до всіляких суспільних інтересів, покірні. Всі молдовани сповідують православну віру, причому, молдовани-селяни дуже набожні та дотримуються всіх релігійних обрядів, хоч не розуміють їх внутрішнього значення. До релігійних обрядів вони прибавляють багато інших, заснованих на переказах, повір'ях та забобонах» [10, с. 238–239].

На початку ХХ ст. справжнім центром молдовського національно-релігійного руху в Україні став Балтський монастир, що розміщувався поблизу м. Балти Подільської губернії. Засновником цього руху став Феодосій, про якого відомо лише те, що він був молдованином, в молодому віці став ченцем Циганештського скиту Бессарабії, потім був призначений настоятелем Кодринського скиту цієї ж губернії. Феодосій прославився своєю активною діяльністю. При скиті він відкрив лікарню на 12 місць, в якій надавали безкоштовну медичну допомогу, привів монастирське господарство у зразковий порядок. В скиті широко практикувалось лікування через церковні заклинання, «вичитування» душевно хворих. Феодосій став відомий не тільки в Бессарабії, а й у сусідніх Херсонській та Подільській губерніях, звідки у його невеликий монастир приходили численні молдовани-паломники [11, арк. 16].

Проте така діяльність Феодосія не знайшла підтримки у керівництві Бессарабської єпархії, що призвело до переведення його у 1903 р. настоятелем Балтського монастиря Подільської єпархії. Фактичне вигнання Феодосія з Бессарабії ще більше підняло його авторитет серед віруючих молдован. У Балтський монастир стали приходити великі групи віруючих з Подільської та

Херсонської губернії, а також із Бессарабії. В офіційних церковних документах це стали називати «Балтським рухом молдован» [12, с. 4]. У Феодосія з'явилося багато учнів та послідовників, серед яких виділявся Інокентій, в миру Іон Суручан, який разом з Феодосієм прийшов до Балтського монастиря з Бессарабії.

В 1908 р. помираючи, Феодосій, всупереч церковним канонам, передав керівництво Балтським монастирем Інокентію, проте керівництво Подільської єпархії призначило іншого настоятеля. Тоді Інокентій з групою своїх прихильників покинули монастир і без дозволу церковних властей заснували новий, поблизу с. Липецьке Ананьївського повіту Херсонської губернії. Після цього центр національно-релігійного руху молдован перемістився у Липецький монастир, який отримав назву «Рай». З того часу послідовників Інокентія в офіційних церковних документах називають православною сектою «Рай». Як свідчать тогочасні джерела, Інокентій виступив за спрощення церковної ієрархії та обрядів, ратував за залучення до служби не тільки священників, а й мирян. Богослужіння в монастирі велось молдовською мовою, що сприяло його значному впливу на молдован [13, арк. 10–11].

Найвищого розмаху національно-релігійний рух молдован в Липецькому монастирі набрав восени 1910 р., коли відбулося перепоховання праху Феодосія з Балтського монастиря у Липецький. За свідченнями церковних джерел, участь у ньому взяли близько 15 тис. віруючих. Причому багато з них наскільки фанатично вірили в ідеї Феодосія, що цей рух стали називати «балтським психозом» [14, арк. 2].

Небачений до цього масовий релігійний рух молдован Херсонської, Подільської та Бессарабської губерній прагнули пояснити священники Херсонської та Подільської єпархії і навіть медики із «Товариства бессарабських лікарів», які вбачали причину цього явища у значному вживанні молдованами алкогольних напоїв [15, арк. 19]. Проте, на думку автора, справжню причину цього руху навела на своїх сторінках «Православна Подолія». Там читаємо: «В останній час різко посилилась русифікація духовенства і мирян. В таких умовах Балтський, а потім Липецький монастирі стали середовищем, яке міцно тримало національні молдовські традиції,

богослужіння та мову. В цьому розумінні монастирі стали осередком національної культури, близької серцю молдованина» [12, с. 59–60].

Отже, можна стверджувати, що «балтський рух молдован» був формою релігійного протесту проти русифікації та вкрай складного соціального й національного становища молдован як Півдня України, так і Бессарабії. Після смерті Інокентія в 1910 р. монастир очолили його послідовники Семен та Домініка Левізор, і релігійний рух почав поступово спадати. Монастир проіснував до 1920 р., коли більшовицька влада його закрила, а п'ять керівників розстріляно.

Таким чином, переважна більшість молдован Подільської губернії в другій половині XIX – на початку XX ст. сповідували православну віру, однак у них продовжували зберігатися дохристиянські традиції та культури. В той час значного розвитку набирає національно-релігійний рух, що оформився у так званий «балтський рух молдован», який був формою протесту проти русифікації та складного соціального й національного стану молдован в Російській імперії. Однак і в таких складних умовах молдовська етнічна меншина України зуміла зберегти свою національну самобутність, мову, культуру, традиції та обряди.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Скільки нас, хто ми. Підсумки Всеукраїнського перепису населення 2001р.// Подолія. 2002. 15 січня;
2. Тучинський В.А.Чисельність та розселення молдовського населення Півдня України у другій половині XIX- на початку XX ст. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Випуск 5.* К., 2001;
3. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. Т. XXXII. Подольская губерния. СПб., 1904;
4. Историко-статистическое описание с. Нестоитной Балтского уезда. *Подольские епархиальные ведомости.* 1870. № 12;
5. Державний архів Вінницької області. Ф. 337. Оп.1. Спр. 19;
6. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба.- Т. XXIV. Херсонская губерния. Сост. А. Шмидт. СПб., 1863;
7. Россия. Полное географическое описание нашего отечества./ Под ред. И. П. Семенова-Тянь-Шанского. Т. XIV. СПб., 1910;
8. Несколько слов о праздновании молдаванами восьми четвергов после Пасхи. *Подольские епархиальные ведомости.* 1910. № 20;
9. О народных суевериях. *Православная Подолія.* 1913. № 25;
10. Военное обозрение Одесского военного округа. Одесса, 1881;

11. Кам'янець-Подільський міський державний архів (далі - КПМДА). Ф. 315. Оп.1. Спр.9834;
12. По поводу так называемого “Балтского движения” среди молдаван. *Православная Подолия*. 1913. № 27;
13. КПМДА. Ф. 315. Оп.1. Спр.4731;
14. Державний архів Херсонської області. Ф. 198. Оп. 1. Спр.134;
15. КПМДА. Ф. 315. Оп.1. Спр.4986.

УДК 94(477.53)«193»:26-722.5

*Тетяна Савчук
(м. Запоріжжя)*

ЮДЕЙСЬКЕ ДУХОВЕНСТВО ПОЛТАВИ В УМОВАХ СТАЛІНСЬКОГО ТЕРОРУ

На основі архівних документів розкривається становище юдейських громад та духовенства в Полтаві в 1930-х рр. Простежується доля рабинів в умовах проведення масових репресій. Зроблено висновок про те, що життя синагоги мало деструктивний характер, але продовжувалося відповідно до усталених релігійних традицій. Закцентовано увагу на посиленні соціальних функцій громади. З'ясовано, що служителі синагоги, попри антицерковний пресинг, не відмовилися від своїх переконань, але спробували прилаштуватися до нових суспільно-політичних реалій: офіційно знімали сан, шукали допомоги з-за кордону. В умовах репресій доктринальні розбіжності між представниками двох течій – хасидизму та миснагдиму фактично знівельовалися.

Ключові слова: *юдейське духовенство, рабин, Радянська Україна, синагога, репресії.*

У 1920-х рр. серед населення Полтави євреї становили 20 %. У місті діяла потужна громада зі своїми інституціями, специфічним соціальним життям, школами, їдальнями [1]. За документами НКВС у Полтавському окрузі на 1 листопада 1926 р. нараховувалося 11 юдейських осередків та 1273 вірянина [2, арк. 18]. На початок 1920-х рр. у самому місті віряни відвідували 9 синагог [3, с. 101].

На початку 1930-х рр., на думку краєзнавця І. Константинова, єврейська громада як специфічна національна одиниця перестала існувати [4]. Влада взяла курс і на ліквідацію юдейських релігійних осередків. Країною прокотилася хвиля антирелігійних кампаній. З 1928–1929 рр. почався процес стрімкого закриття синагог під виглядом того, що самі робітники-євреї вимагали закриття релігійних осередків і передачі їх будинків на культурно-освітні потреби. «Не стало в 1930-му р. синагог, зникли і служителі Бога –